

Brede Welzijnsnota 2020

Stadhuis, Bogaardplein 15
Postbus 5305, 2280 HH
Telefoon 14 070
stadhuis@rijswijk.nl
www.rijswijk.nl

Inhoud

1.	Inleiding	2
1.1	Waarom de Brede Welzijnsnota?	3
1.2	Participatie	4
1.3	Vervolg	5
1.4	Opbouw nota	5
2.	Welzijnsveld in Rijswijk	6
2.1	Wat wordt er verstaan onder welzijn/ welzijnsveld?	6
2.2	Doel van het Welzijnswerk	6
2.3	Wat is er gaande op het gebied van Welzijn	6
2.4	Wie is de doelgroep in het Welzijnswerk?	7
2.5	De samenwerking in het Welzijnsveld	7
2.6	Hoe te sturen op resultaten?	8
3.	Welzijn en de inclusieve samenleving	9
3.1	Hoe te komen tot een inclusieve samenleving?	9
3.2	Hoe wordt omdenken ingezet?	10
4.	De pijlers van het Welzijnswerk	11
4.1	Eenzaamheid bestrijden en voorkomen	11
4.1.1	Wat wordt er verstaan onder eenzaamheid?	11
4.1.2	Eenzaamheid in Rijswijk	12
4.1.3	Doelstelling	13
4.1.4	Hoe gaat de gemeente Rijswijk het doel realiseren?	13
4.2	Mantelzorgers ondersteunen en overbelasting voorkomen	14
4.2.1.	Wat wordt er verstaan onder Mantelzorg?	14
4.2.2.	Mantelzorg in Rijswijk	15
4.2.3.	Doelstelling	16
4.2.4.	Hoe gaat de gemeente Rijswijk het doel realiseren?	16
4.3	Vrijwillige inzet stimuleren	17
4.3.1.	Wat wordt er verstaan onder vrijwilligers en het vrijwilligerswerk	17
4.3.2.	Vrijwilligers in Rijswijk	17
4.3.3.	Doelstelling	19
4.3.4.	Hoe gaat de gemeente Rijswijk het doel realiseren?	19
5	Verbindingen in het Welzijnsveld	20
6	Financiën	21

Voorwoord

Bouwen aan een stad waar iedereen mee kan doen. Dat is waar ik me als wethouder dagelijks voor inzet. We willen dat Rijswijk een stad is waar mensen dichtbij elkaar staan en naar elkaar omzien. Een gemeente waar inwoners zich veilig en thuis voelen. Een inclusieve samenleving, waar plek is voor iedereen, met gelijke kansen voor iedereen en waar gelijke behandeling de norm is.

Bouwen aan een inclusieve stad is een continu en intensief proces. Een belangrijke mijlpaal in dit proces is de Brede Welzijnsnota die voor u ligt. Het is voor het eerst dat we zo uitvoerig in beeld brengen hoe ons fundament eruit zou moeten zien. En hoe we het fundament de komende jaren willen verstevigen.

Tegelijkertijd zien we dat mensen steeds ouder worden. En dat de overheid van burgers vraagt dat ze langer zelfstandig thuis wonen en voor hulp en ondersteuning een beroep doen op hun eigen (informele) netwerk.

Voorwaarde is dan uiteraard wel dat dit netwerk er ook daadwerkelijk is. Maar een sociaal netwerk is niet voor iedereen vanzelfsprekend. Daar is dus werk te doen.

Belangrijke pijlers hierbij zijn de bestrijding van eenzaamheid, de ondersteuning van mantelzorgers, stimulering van vrijwilligerswerk en het ondersteunen van ons verenigingsleven.

Dat doen we als gemeente niet alleen. We werken intensief samen met onze (welzijns)partners, inwoners en bedrijven.

De inhoud van deze nota is tot stand gekomen met de inbreng van tientallen medewerkers van diverse organisaties, inwoners en professionals. Ik ben zeer dankbaar voor alle ideeën en suggesties.

Nu de gezamenlijke koers is bepaald gaan we op volle kracht verder, op weg naar een inclusieve stad waar iedereen mee kan doen. Ik roep iedereen op om aan te haken en mee te doen. Als Rijswijkers zijn we er voor Rijswijkers!

Johanna Besteman

Wethouder Welzijn gemeente Rijswijk

1. Inleiding

De gemeente Rijswijk wil een inclusieve samenleving zijn waarin plek is voor iedereen en iedereen mee kan doen. Elke inwoner heeft een sociaal netwerk, niemand voelt zich eenzaam er zijn voldoende vrijwilligers en mantelzorgers die een bijdrage leveren aan deze samenleving. Zover is het helaas nog niet. Ook in Rijswijk hebben inwoners te maken met problemen en beperkingen die een belangrijke rol spelen in hun leven en ervoor zorgen dat zij niet (volledig) mee kunnen of durven doen. Het college gaat zich inspannen om deze participatieblokkades zoveel mogelijk weg te nemen.

Rijswijk moet een stad zijn waarin mensen dichtbij elkaar staan en naar elkaar omkijken. Het welzijn van de inwoners is voor ons heel belangrijk. Met welzijn bedoelen we dat mensen zich zowel lichamelijk, geestelijk als sociaal goed voelen. Dit gaat verder dan alleen welvaart. Ook andere factoren zoals gezondheid, vrijheid, vriendschappen en een zinvolle dagbesteding spelen hierbij een rol. Uit diverse onderzoeken is gebleken dat de gemeente Rijswijk op een aantal welzijnsthema's beter kan presteren. Uit de percentages van de GGD gezondheidsmonitor blijkt dat Rijswijk lager scoort dan het landelijke gemiddelde als het gaat om eenzaamheid, inzet van vrijwilligers en mantelzorg.

Naast de inclusieve samenleving zijn dit dan ook de speerpunten waarvoor wij ons de komende jaren gaan inzetten. Om deze speerpunten te realiseren creëren we laagdrempelige en toegankelijke ontmoetingsplekken in buurten en wijken die aansluiten bij de behoeften van de inwoners. Op deze plekken komen cultuur, het verenigingsleven en welzijnsactiviteiten samen.

In het Coalitieakkoord Rijswijk 2019-2022 is de ambitie vastgelegd om meer in te zetten op het welzijn van inwoners. Daarbij geldt dat het voorkomen van problemen beter is dan genezen. Dit kunnen wij niet alleen, samenwerking met en tussen maatschappelijke partners is daarbij onmisbaar. Ook zal hierbij aandacht zijn voor de versterking van het verenigingsleven. Het verenigingsleven staat onderdruk. De gemeente neemt daarbij de regierol. Met de samenwerkingspartijen maken we afspraken over de resultaten die zij zullen leveren en wij verwachten dat zij met ons en met elkaar optimaal samenwerken om de doelen uit deze nota te behalen.

1.1 Waarom de Brede Welzijnsnota?

Met de totstandkoming van de Brede Welzijnsnota wil de gemeente Rijswijk uitgangspunten schetsen voor de pijlers waar inzet op nodig is. Per pijler is een doelstelling geformuleerd. Om de doelstelling te kunnen realiseren is het een must dat maatschappelijke partners samenwerken en hun aanbod met en op elkaar afstemmen en verbinden. De gemeente neemt in het begin de regierol maar verwacht dat de maatschappelijke partners dit op termijn zelf kunnen.

In Rijswijk is er een divers aanbod van activiteiten voor inwoners op het terrein van welzijn welke worden aangeboden door verschillende maatschappelijke partners. Dit aanbod is veelal versnipperd en onvoldoende met en op elkaar afgestemd.

Om de pijlers integraal en gezamenlijk op te pakken en het welzijn van inwoners duurzaam te verbeteren is de Brede Welzijnsnota opgesteld en later wordt er een uitvoeringsagenda in samenwerking met maatschappelijke partners, bedrijven en inwoners gemaakt. De nota, de uitvoeringsagenda en de samenwerking met de maatschappelijke partners, moeten er voor zorgen dat er meer mensen in Rijswijk vrijwilliger worden en/of blijven, actief zijn, lid zijn en/of worden van een vereniging, dat er minder overbelaste mantelzorgers zijn, dat de sociale eenzaamheid onder de inwoners afneemt, buitensluiting en discriminatie voorkomen wordt en dat het verenigingsleven ondersteund wordt. In deze nota worden de kaders en uitvoeringsrichting weergegeven, inclusief de cijfers ten behoeve van de te behalen resultaten. De nota wordt ter vaststelling aangeboden aan de raad.

De uitgangspunten voor het welzijnsbeleid zijn als volgt geformuleerd;

- We zetten in op welzijn om we overtuigd zijn van het principe voorkomen is beter dan genezen. Het beleid moet er op gericht zijn om meer inwoners mee te kunnen laten doen aan de samenleving;
- Welzijnsactiviteiten worden dichtbij inwoners georganiseerd zodat ze laagdrempelig en toegankelijk zijn en meer inwoners er gebruik van kunnen maken;
- Cultuur wordt ingezet om het welzijn van inwoners te verbeteren;
- De gemeente neemt als onderdeel van de samenleving (tijdelijk) de regierol, tegelijkertijd is alles erop gericht zaken duurzaam bij de partners te beleggen;
- We zijn ervan overtuigd dat er meer nodig is dan de inzet van een enkele instelling. We werken daarom samen aan maatschappelijke opgaven.

1.2 Participatie

De input voor deze nota bestaat uit informatie verkregen uit de gezondheidsmonitor, programma "Een tegen eenzaamheid" en de gesprekken met partners uit het maatschappelijke veld. Hierdoor is een beeld ontstaan van hoe het gesteld is met het welzijn van de inwoners van Rijswijk.

Voor de totstandkoming van deze nota is er op 31 oktober 2019 een Brede Welzijnsbijeenkomst georganiseerd. Tijdens deze bijeenkomst waren circa 100 deelnemers aanwezig van verschillende organisaties. Deze deelnemers hebben meegedacht en ideeën en dromen geopperd over de aanpak op;

- Eenzaamheid bestrijden en voorkomen;
- Mantelzorgers ondersteunen en overbelasting voorkomen;
- Vrijwilligerswerk stimuleren;
- Buitensluiting en discriminatie voorkomen.

Daarnaast zijn er nog aanvullende individuele gesprekken gevoerd met enkele (culturele) instellingen en zorginstellingen waaronder de huisartsen. De ideeën die hieruit voortgekomen zijn, zijn verwerkt in de nota.

Adviesraad Sociaal Domein

In aanloop naar vaststelling van de nota door de raad is de nota voor advies voorgelegd aan de Adviesraad Sociaal Domein. De adviesraad Sociaal Domein heeft met belangstelling kennis genomen van de nota. De adviesraad hecht bijzonder veel belang aan de uitvoeringsagenda en wil hier vroegtijdig bij betrokken worden.

1.3 Vervolg

Na behandeling van de nota in de raad staan de uitgangspunten voor de Brede Welzijnsaanpak vast. Deze uitgangspunten zullen vertaald worden naar een uitvoeringsagenda die ter kennisgeving aan de raad wordt aangeboden in het derde kwartaal van 2020. De uitvoeringsagenda komt tot stand in samenwerking met diverse partners uit het veld. Met de uitvoeringsagenda geven we uitvoering aan het beleid.

1.4 Opbouw nota

In hoofdstuk 2 wordt het welzijnsveld in Rijswijk omschreven. Hieronder vallen het doel van het welzijnswerk, de veranderingen en de samenwerking in het Welzijnsveld. Hoofdstuk 3 gaat over welzijn en inclusieve samenleving. Hierin wordt beschreven wat omdenken is en hoe te komen tot een inclusieve samenleving. De pijlers van het welzijnswerk worden omschreven in hoofdstuk 4. De pijlers eenzaamheid, mantelzorg en vrijwilligers worden hierin uitgewerkt. In hoofdstuk 5 wordt de noodzaak van het maken van verbinding weergegeven tussen cultuur, zorg en welzijn. Ontmoetingsplekken zijn hier onlosmakelijk mee verbonden. Tot slot volgt in hoofdstuk de toelichting op de financiën.

2. Welzijnsveld in Rijswijk

In dit hoofdstuk wordt omschreven wat welzijn is, wat het doel van het welzijnswerk is, wie de doelgroep is en hoe de samenwerking is vormgegeven.

2.1 Wat wordt er verstaan onder welzijn/ welzijnsveld?

Deze nota richt zich op het welzijnsveld in Rijswijk. Voordat hier op in wordt gegaan is het van belang om duidelijk te benoemen wat er wordt verstaan onder welzijn.

Omschrijving Welzijn

Welzijn is een gevoel van welbevinden, door sommigen ook wel beschreven als geluk. Met welzijn wordt bedoeld dat het zowel lichamelijk, als geestelijk als sociaal goed met een persoon gaat. In de economie gaat welzijn over de mate waarin de mensen hun materiële en immateriële behoeften bevredigd achten. Naast de welvaart spelen namelijk ook andere factoren zoals gezondheid, vrijheid en vriendschap, een rol bij welzijn¹.

Het Welzijnsveld

Het Welzijnsveld wordt in Rijswijk op vele manieren vormgegeven door bewonersorganisaties, vrijwilligers, maatjesprojecten, mantelzorgers, stichtingen met een vrijwilligersbestuur, stichtingen met een professioneel bestuur en professionele welzijnsaanbieders. Deze nota is gericht op alle partners die welzijnswerk verrichten in Rijswijk.

Het professionele welzijnswerk wordt omschreven als het gesubsidieerde welzijnswerk dat gericht is op het (helpen) vergroten van het welzijn van inwoners in een kwetsbare positie in de samenleving. Het wordt uitgevoerd door organisaties of stichtingen met een professioneel bestuur en vakkrachten.

2.2 Doel van het Welzijnswerk

Welzijnswerk valt onder de Wet Maatschappelijke ondersteuning (WMO). Inzet van welzijnswerk heeft tot doel bij te dragen aan het behalen van de drie doelen van de Wmo2015:

- Vergroten van de zelf- en samenredzaamheid;
- Meer participatie/ meedoen;
- Langer zelfstandig thuis wonen.

De uitgangspunten in deze nota moeten bijdragen aan het behalen van de drie doelen van de WMO 2015. We willen de kwaliteit van leven voor Rijswijkers verbeteren, zelfredzaamheid en eigen kracht vergroten en gevoelens van eenzaamheid laten afnemen.

2.3 Wat is er gaande op het gebied van Welzijn

Het welzijnsveld van nu is niet het welzijnsveld van een aantal jaar geleden. In de afgelopen jaren is er veel veranderd in. Hierbij valt te denken aan:

- Inwoners langer zelfstandig thuis wonen;
- Het activeren van eigen kracht van burgers;
- Inzetten op het eigen netwerk;
- van 'zorgen voor' naar 'zorgen dat'².

---

¹<https://www.ensie.nl/redactie-ensie/welzijn>

² <https://www.movisie.nl/artikel/zorgen-naar-zorgen-dat>

Door deze veranderingen is er een stevige aanpak gewenst in het welzijnsveld. De ervaring leert doordat mensen langer zelfstandig thuis wonen, en door de individualistische samenleving, eenzaamheid onder inwoners hoog is en toeneemt. We zien dat door het inzetten op eigen kracht en netwerk van burgers steeds vaker een beroep wordt gedaan op mantelzorgers en vrijwilligers en dat inwoners niet voldoende meedoen of niet mee kunnen doen.

Het is van belang dat het welzijnswerk inspeelt op en aansluit bij de maatschappelijke ontwikkelingen en lokale kerncijfers. Meer nog dan in het verleden is flexibiliteit en het bevorderen van dialoog en ontmoeting tussen mensen van belang.

2.4 Wie is de doelgroep in het Welzijnswerk?

Rijswijk kent in principe geen doelgroepenbeleid. Het welzijnswerk is voor alle inwoners die (tijdelijk) ondersteuning nodig hebben en voor inwoners die een bijdrage willen leveren aan het vergroten van welzijn. Iedereen die ondersteuning nodig heeft moet in Rijswijk terecht kunnen. Het uitgangspunt is dat naast de doelgroepen, ook de samenstelling en de behoefte van de inwoners van de wijk (wijkgerichte aanpak) van belang zijn. In deze nota worden de pijlers eenzaamheid, mantelzorg, vrijwilligers en een inclusieve samenleving uitgelicht. De uitwerking hiervan is in hoofdstuk 3 en 4.

2.5 De samenwerking in het Welzijnsveld

Welzijnswerk wordt gedragen door alle partners in het sociaal domein in Rijswijk; maatschappelijke partners, vrijwilligers, mantelzorgers, inwoners, bewonersorganisaties en de gemeente. Het gezamenlijke doel is de Rijswijkse samenleving versterken en bij te dragen aan inclusiviteit. Binnen het partnerschap gaan we uit van een zakelijke relatie die zich kenmerkt door opdrachtgever- en opdrachtnemerschap.

Opdrachtgever

De gemeente is opdrachtgever voor het welzijnswerk op het niveau van de strategische doelen, kaders, resultaten en de maatschappelijke effecten. De gemeente formuleert het 'wat'.

Opdrachtnemer

De welzijnsaanbieder, als opdrachtnemer, geeft aan hoe en op welke wijze zij het afgesproken resultaat gaat bereiken. De welzijnsaanbieder is van het 'hoe', afgestemd op de mogelijkheden en behoeften van inwoners. De welzijnsaanbieder werkt vervolgens met haar inzet en activiteiten aan het behalen van de gestelde doelen en resultaten. De opdrachtnemer legt inhoudelijke en financiële verantwoording af aan de opdrachtgever. Denken en werken vanuit resultaat en maatschappelijk effect vraagt om ondernemende welzijnspartner(s) die inspelen op trends en ontwikkelingen. Wij verwachten dat deze partner(s) zoeken naar innovatieve oplossingen en slim samenwerken met scholen, bedrijven, sociale ondernemers, verenigingen en maatschappelijke partners om de resultaten te behalen.

Opdracht en sturing

Opdrachten worden op hoofdlijnen geformuleerd. De gemeente stuurt op resultaten en maatschappelijke effecten. Op het terrein van welzijnswerk in Rijswijk is er het afgelopen jaar ervaring opgedaan met sturing op resultaat. Daar waar in het verleden werd gestuurd op input/ throughput is er nu een slag gemaakt naar sturing op resultaat en gewenst maatschappelijke effect. Om de gewenste maatschappelijke effecten en de doelstellingen in

deze nota te bereiken wordt van maatschappelijke partners verwacht dat zij waar nodig signaleren, doorverwijzen en samenwerken. In het coalitieakkoord 2019-2022 is afgesproken dat de gemeente inzet op resultaatgericht werken.

2.6 Hoe te sturen op resultaten?

De ambitie binnen het Brede Welzijnsveld is dat beleidsmatige uitgangspunten binnen het Sociaal Domein aansluiten op het Welzijnsveld; de inwoners, de resultaten en het gewenste maatschappelijk effect staan centraal, de maatschappelijke organisaties/ partners zijn aanzet en de gemeente Rijswijk heeft daarbij een regisserende en faciliterende rol. De noodzaak van deze werkwijze is ontstaan doordat de vraag naar ondersteuning is toegenomen. Hierbij is het van belang om tijdig te investeren om erger te voorkomen.

Hierbij is het van belang dat de gemeente, maatschappelijke partners, ondernemers, vrijwilligers, mantelzorgers én inwoners op een andere manier gaan samenwerken;

- Inwoners mogen en moeten van een afhankelijke rol naar een proactieve rol bewegen;
- Maatschappelijke partners mogen en moeten van een inspannings-/activiteitengerichte werkwijze over naar een resultaat- en doelgerichte werkwijze;
- De gemeente moet over naar een meer faciliterende rol, waarbij zij met het beleid niet alleen kaders stellen maar ook de geschikte randvoorwaarden creëren.

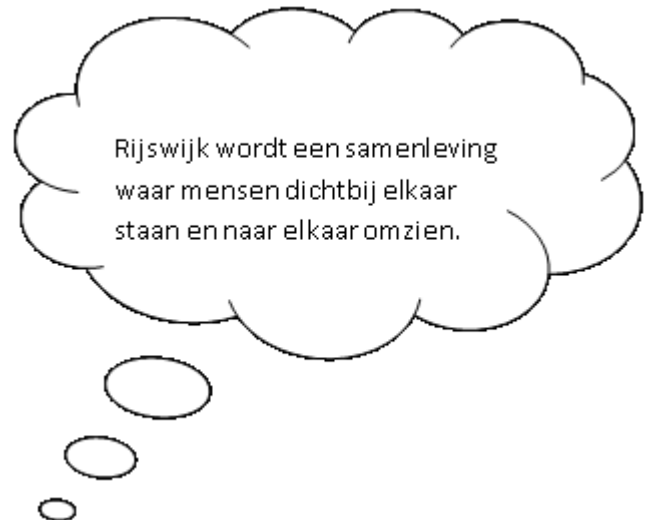
Hierbij gelden de volgende uitgangspunten:

- Versterken en faciliteren van vrijwillige inzet en mantelzorg;
- Collectieve voorzieningen boven individuele voorzieningen;
- Een samenhangend ondersteuningsaanbod dicht bij de inwoners op wijkniveau;
- Zorg op het juiste (zwaarte) niveau;
- Samenwerking met en tussen partners.

Daarnaast moet het welzijnsveld in de visie van de gemeente Rijswijk bijdragen aan de volgende pijlers:

- Eenzaamheid bestrijden en voorkomen;
- Mantelzorgers ondersteunen en overbelasting voorkomen;
- Vrijwilligerswerk stimuleren;
- Een inclusieve samenleving.

Uit verschillende onderzoeken en cijfers (zie hoofdstuk 4) blijkt dat er extra inzet nodig is op de bovengenoemde pijlers.

3. Welzijn en de inclusieve samenleving

Een inclusieve samenleving is een samenleving waarin iedereen meedoet en ertoe doet ongeacht achtergrond, inkomen, leeftijd, geslacht, religie, seksuele voorkeur, etniciteit of beperking.

Gemeenten hebben binnen de Wmo2015 de opdracht toe te groeien naar een inclusieve samenleving. Inclusiviteit is ook een verplichting in het VN-Verdrag voor de rechten van mensen met een beperking dat Nederland in 2016 heeft ondertekend en dat per 1 januari 2017 van kracht werd. Samen met inwoners, ondernemers, bedrijven en maatschappelijke organisaties moeten we inhoud geven aan de inclusieve samenleving.

Wanneer we kijken naar het VN-Verdrag voor de rechten van mensen met een beperking, gaat het vooral over toegankelijkheid van voorzieningen. Dit is natuurlijk ook van belang maar in Rijswijk willen wij een stap verder gaan en sluiten wij ons aan bij de opvatting van Movisie. Vanuit Movisie kijken zij liever naar een brede invulling van een inclusieve gemeente, gericht op inclusie van alle inwoners. Daarbij gaat het om meedoen van elk individu. Dus ongeacht een combinatie van min of meer onveranderbare factoren als gender, leeftijd, religie, seksuele voorkeur, etniciteit en handicap ongeacht veranderbare factoren zoals armoede, opleiding, identiteit of vervreemding.³

Het kunnen komen tot een inclusieve samenleving vraagt om anders denken en doen. Hierbij kan het omdenken een middel zijn om te komen tot een inclusieve samenleving.

Wat is omdenken?

Omdenken is denken in termen van mogelijkheden en niet van problemen. Het is een manier van denken waarbij je kijkt naar de werkelijkheid zoals die is en wat je daar mee zou kunnen. Je gebruikt in feite de energie van het probleem voor iets nieuws.⁴

3.1 Hoe te komen tot een inclusieve samenleving?

Om te komen tot een inclusieve samenleving is het van belang om de mogelijkheden, talenten en eigen regie van de mensen centraal te stellen. Dit vraagt van alle partners uit het welzijnsveld en de gemeente een andere manier van denken en werken. Om de inclusieve samenleving klein en tastbaar te maken zijn er 8 omdenkers bedacht die prikkelen tot anders denken en doen:

1. *Van overheid naar samenleving;*
Zorgen voor mensen (met een beperking) is niet alleen de verantwoordelijkheid van de overheid, maar de samenleving is mede verantwoordelijk.
2. *Van vangnet naar springplank;*
De ondersteuning die geboden wordt moet niet alleen dienen als een vangnet, maar vooral als springplank voor een zelfstandiger leven.
3. *Van speciaal naar normaal;*
Een speciale voorziening is gericht op een speciaal probleem. Terwijl er meer resultaten bereikt kunnen worden als de ondersteuning bijdraagt aan het versterken van het normale leven.
4. *Van individu naar allemaal;*
Een voorziening moet niet alleen een oplossing zijn voor een individuele belemmering, maar het moet een oplossing zijn waar iedereen baat bij heeft.

³ <https://www.movisie.nl/artikel/hoe-word-je-inclusieve-gemeente>

⁴ <https://www.omdenken.nl/>

5. *Van probleem naar persoon;*
Je bent niet een probleem. Je bent een mens.(Met mogelijk een beperking)
6. *Van beperking naar talent;*
Veel voorzieningen zijn nu gericht op omgaan met je problemen, in plaats van het aanspreken en versterken van iemands talent.
7. *Van ontvangen naar wederkerig;*
Niet alleen ondersteuning ontvangen, maar zelf ook iets bijdragen aan de omgeving.
8. *Van systeemwereld naar leefwereld;*
Door voor ogen te houden wat de bedoeling is, wordt de leefwereld van een individu of gezin het uitgangspunt voor de oplossing. ⁵

3.2 Hoe wordt omdenken ingezet?

In gezamenlijkheid met de partners uit het welzijnsveld, vrijwilligers, bedrijven, ondernemers, mantelzorgers en professionals gaan we in gesprek om de acht omdenkers toe te passen in Rijswijk. Deze omdenkers worden ingezet om afspraken met elkaar te maken en om te komen tot een inclusieve samenleving waar iedereen mee kan en mee mag doen.

Bovenstaande omdenkers worden verder uitgewerkt in het gemeentelijke beleid en de uitvoeringsagenda.

---

⁵ www.sir.nl/inspiratie/18/8-omdenkers-van-beleidstaal-naar-publiekstaal/

4. De pijlers van het Welzijnswerk

In paragraaf 2.4 is omschreven dat het welzijnswerk geen doelgroepenbeleid kent. Welzijnswerk is voor alle inwoners die (tijdelijk) ondersteuning nodig hebben en voor inwoners die een bijdrage willen leveren aan het vergroten van welzijn. Alle inwoners moeten gebruik kunnen maken van het welzijnswerk en de voorzieningen die er zijn op dit gebied. Uit de cijfers en onderzoeken blijkt dat de genoemde pijlers in hoofdstuk 2.6 laten zien dat op deze onderwerpen extra mag worden ingezet om erger te voorkomen. In dit hoofdstuk wordt dit nader uitgewerkt. Dit betekent uiteraard niet dat de inwoners die niet tot deze doelgroep behoren, er niet toe doen. Ook daar is aandacht voor in het welzijnsveld. De onderwerpen die apart in deze nota worden benoemd zijn eenzaamheid, mantelzorg en vrijwilligerswerk.

4.1 Eenzaamheid bestrijden en voorkomen

Hoewel wij ons in Rijswijk er van bewust zijn dat eenzaamheid nooit helemaal opgelost kan worden, willen wij ook niet accepteren dat er inwoners van Rijswijk zich eenzaam voelen. Rijswijk wil dit aanpakken en is van mening dat het anders moet en kan. De gemeente Rijswijk kan dit niet alleen en wil dat de maatschappelijke partners zich hiervoor inzetten. Eenzaamheid onder de inwoners kan alleen afnemen als de gemeente, verenigingen, ondernemers, bewoners, maatschappelijke partners en vrijwilligers samenwerken. De inzet van de genoemde partners is, op dit onderwerp, meer dan ooit nodig. De afgelopen jaren is er al ingezet op eenzaamheid maar helaas nemen de percentages eenzamen niet af maar juist toe. Het is tijd om het tij te keren.

4.1.1 Wat wordt er verstaan onder eenzaamheid?

Er zijn diverse soorten eenzaamheid welke afhankelijk zijn van de ervaring en oorzaak van eenzaamheid.

Emotionele eenzaamheid

Emotionele eenzaamheid treedt op als iemand een hechte, intieme band mist met één of meerdere personen. Meestal gaat het om de levenspartner. Er is een emotionele behoefte.

Sociale eenzaamheid

Sociale eenzaamheid draait om minder contact hebben met andere mensen dan je wenst. Denk aan het missen van vrienden, kennissen of collega's. Het sociaal netwerk schiet tekort. Er is een sociale behoefte.

Existentiële eenzaamheid

De laatste jaren wordt ook veel gesproken over existentiële eenzaamheid. Bij existentiële eenzaamheid gaat het meer over zingeving dan over je sociale contacten. Het wordt omschreven als een verloren en zwervend gevoel, geen eigen plek of rol in het leven kennen, een gevoel van zinloosheid.

Als we het in deze nota hebben over eenzaamheid, bedoelen we emotionele en sociale eenzaamheid. Dit besluit is genomen omdat nog niet goed is onderzocht hoe emotionele en sociale eenzaamheid en existentiële eenzaamheid zich tot elkaar verhouden.⁶

---

⁶ <https://www.eenzaam.nl/over-eeenzaamheid/soorten-eeenzaamheid>

4.1.2 Eenzaamheid in Rijswijk

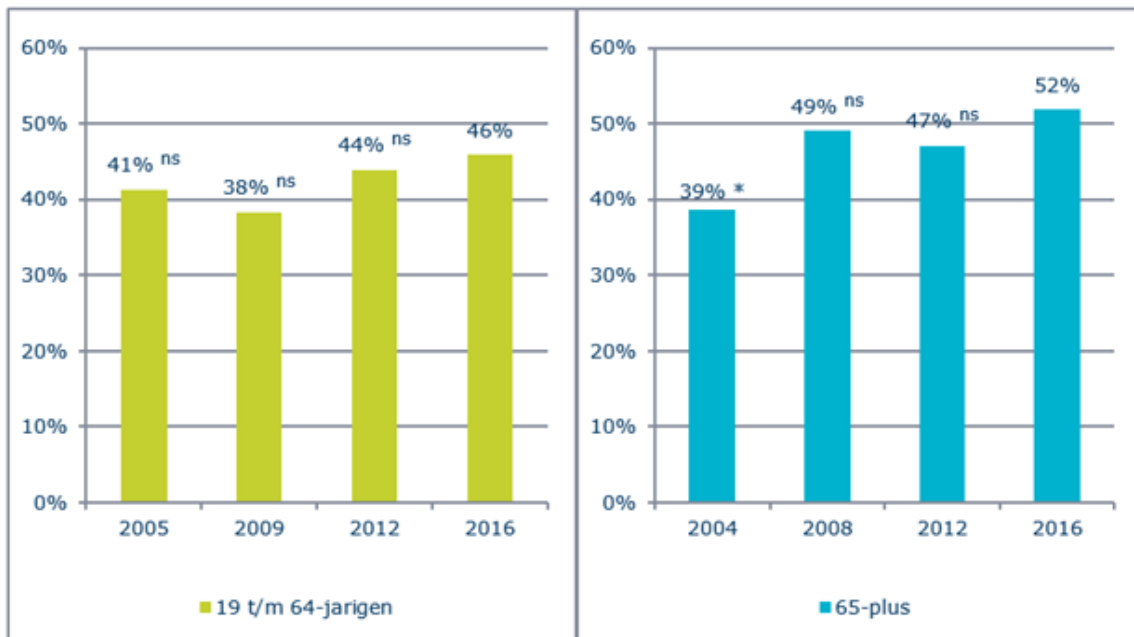
In Rijswijk voelen zich naar schatting 18.000 inwoners zich matig tot (zeer) ernstig eenzaam (47%). Vier op de tien inwoners (40%) van Rijswijk van 19 jaar en ouder voelen zich matig eenzaam en één op de twaalf inwoners voelt zich (zeer) ernstig eenzaam (8%), zo blijkt uit de Gezondheidsenquête 2016 (figuur 1). Een derde van de inwoners (32%) is emotioneel eenzaam, bijna de helft is sociaal eenzaam (48%).

Figuur 1. Percentage inwoners (19 jaar en ouder) dat zich niet, matig, ernstig of zeer ernstig eenzaam voelt. Rijswijk 2016.

Het percentage inwoners dat zich matig tot zeer ernstig eenzaam voelt in Rijswijk is vergelijkbaar met Zuid-Holland West (45%), Haaglanden (48%) en Nederland (43%). Bij volwassenen (19 tot en met 64 jaar) voelt bijna de helft (46%) zich matig tot zeer ernstig eenzaam, er is geen significante trend te zien over de jaren. Bij de ouderen (65 jaar en ouder) is het percentage in 2016 (52%) hoger dan in 2004 (39%), maar vergelijkbaar met 2008 (49%) en 2012 (47%) (figuur 2).

Figuur 2. Percentage inwoners dat zich matig tot zeer ernstig eenzaam voelt, naar leeftijd en onderzoeksjaar. Rijswijk 2012/2016.

* Significant verschillend ten opzichte van 2016.

ns Niet significant verschillend ten opzichte van 2016.

Inwoners van niet-westerse afkomst

Bijna twee derde van de inwoners van niet-westerse afkomst voelt zich eenzaam. Meer mannen dan vrouwen in Haaglanden voelen zich matig tot zeer ernstig eenzaam en een hoger percentage 85-plussers voelt zich eenzaam in vergelijking met inwoners jonger dan 85 jaar. Bijna twee derde van de inwoners in Haaglanden van niet-westerse afkomst voelt zich eenzaam, dit is hoger dan bij inwoners van autochtone of westerse afkomst.

Jongeren

Volgens de Jongerenenquête 2015 voelt 46% van de jongeren (12-18 jaar) in Rijswijk zich matig tot zeer ernstig eenzaam, in Haaglanden is dit 44%.⁷

Oorzaak eenzaamheid

Oorzaken van eenzaamheid zijn te verdelen in drie categorieën:

- Individuele oorzaken: erfelijke factoren, schuldenproblematiek, moeite met taal, burgerlijke staat, GGZ- problematiek;
- Verandering in het sociale netwerk: verlies van een dierbare, ontslag, verhuizing, nieuwe school;
- Maatschappelijke oorzaken: social media, individualisering, ontkerkelijking, vergrijzing, negatieve beeldvorming.⁸

4.1.3 Doelstelling

Het doel is eenzaamheid van inwoners van de gemeente Rijswijk in de periode 2020 tot 2028 bestrijden en voorkomen. Dit doel wil de gemeente realiseren door:

- Het percentage ernstig eenzamen verminderen van 8% tot 4%;
- Het percentage jongeren(12-18 jaar) dat zich matig tot zeer ernstig eenzaam voelt daalt 46% naar 40%;
- Het percentage matig tot zeer ernstig eenzaam van 19-65 jaar verminderen van 46% in 2016 tot het niveau van 2009: 40%;
- Het percentage matig en ernstig eenzamen boven de 65 jaar laten dalen van 52% in 2016 tot het niveau van 2004: 40%.

4.1.4 Hoe gaat de gemeente Rijswijk het doel realiseren?

Tijdens de Brede Welzijnsbijeenkomst op 31 oktober 2019 was eenzaamheid één van de onderwerpen die is besproken. Hieruit is o.a. naar voren gekomen dat;

- Eenzaamheid gezamenlijk aangepakt moet worden. Hierbij is samenwerking van de partners essentieel op het gebied van signaleren en doorverwijzen;
- Eenzaamheid herkenbaar en bespreekbaar gemaakt moet worden;
- Er campagnes rondom eenzaamheid moeten komen;
- Er een netwerkaanpak nodig is. De gemeente neemt de regierol op zich en faciliteert een actieve aanpak, inclusief de communicatie;
- Er ontmoetingen dicht bij huis georganiseerd moeten worden;

Bovenstaande wordt verder uitgewerkt in de uitvoeringsagenda.

---

⁷ <https://gezondheidsmonitor.ggdhaaglanden.nl/gemeenten/rijswijk/themas/sociale-gezondheid/eenzaamheid/>

⁸ Movisie, 2016 & GGD gezondheidsmonitor

4.2 Mantelzorgers ondersteunen en overbelasting voorkomen

In de huidige samenleving zijn mantelzorgers een onmisbare aanvulling op de professionele zorg. De mantelzorgers helpen naasten om zoveel mogelijk mee te (blijven) doen in de samenleving. Door de veranderde samenleving wordt er steeds meer gevraagd van de mantelzorgers. De gemeente Rijswijk wil om deze reden de mantelzorgers zo goed mogelijk ondersteunen en overbelasting voorkomen. In de Wmo2015 wordt van de gemeente verwacht dat zij mantelzorg en vrijwillige inzet stimuleren en bevorderen, overbelasting bij mantelzorgers tegengaan en zorgdragen voor een waardering voor de inzet van mantelzorgers.

De gemeente vindt het daarom belangrijk om de inzet van mantelzorgers te faciliteren en waar nodig te ondersteunen. Daarbij wordt uitgegaan van de principes van eigen kracht, burgerkracht en participatie. In deze paragraaf wordt beschreven hoe de gemeente Rijswijk hier invulling aan gaat geven. De transformatie van verzorgingsstaat naar participatiesamenleving vraagt van burgers, mantelzorgers, vrijwilligers, beroepskrachten en beleidsmakers een andere manier van denken en werken. Mantelzorgers hebben een prominente rol in de zorg en ondersteuning van naasten.

4.2.1. Wat wordt er verstaan onder Mantelzorg?

Mantelzorg is alle hulp aan een hulpbehoevende door iemand uit diens directe sociale omgeving. Ook minder intensieve hulp, de hulp aan huisgenoten en de hulp aan instellingsbewoners zijn meegenomen. Mantelzorg is hulp die verder gaat dan de zogenoemde 'gebruikelijke hulp'.

MantelzorgNL benadrukt daarbij dat het gaat om onbetaalde hulp, en mantelzorg kan nooit als een verplichting aan iemand opgelegd worden. Hulp aan mensen zonder gezondheidsbeperkingen, zoals oppassen op gezonde kleinkinderen, valt buiten de definitie.

Mantelzorg is vrijwillig, maar geen vrijwilligerszorg. Mantelzorg en vrijwilligerszorg worden soms door elkaar gehaald terwijl het twee verschillende dingen zijn.

Mantelzorg overkomt je

Iedereen krijgt vroeg of laat te maken met mantelzorg: je bent mantelzorger, je wordt mantelzorger of je (hebt) in de toekomst hulp van een mantelzorger nodig. Mantelzorgers zorgen soms 24 uur per dag, kunnen hier niet zomaar mee stoppen en verrichten soms verpleegkundige handelingen.

Voor vrijwilligerszorg kies je

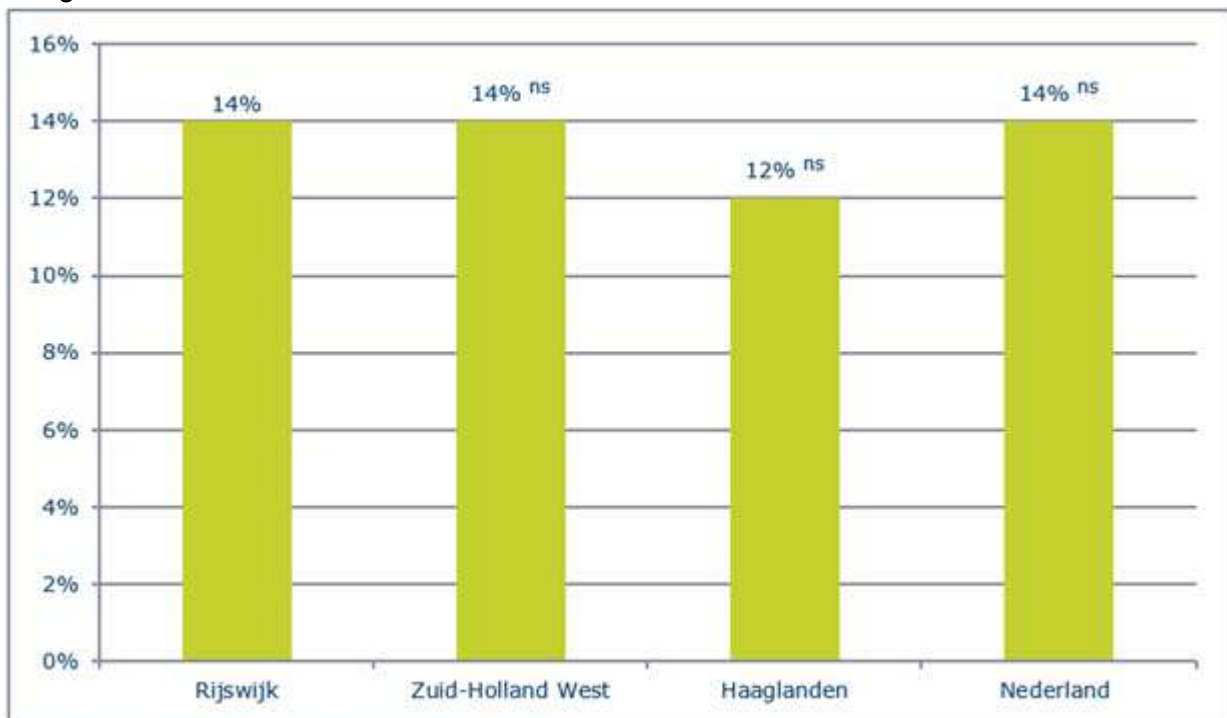
Vrijwilligers kiezen ervoor om te zorgen, op een moment in hun leven dat zij hier tijd voor willen en kunnen maken. Als zij als vrijwilliger starten, is er meestal (nog) geen emotionele band. Zij verlenen hun zorg voor een beperkt aantal uren en kunnen hier op eigen initiatief

mee stoppen. Zorgvrijwilligers werken in georganiseerd verband voor een organisatie en verrichten zelden verpleegkundige handelingen⁹

4.2.2. Mantelzorg in Rijswijk

Eén op de zeven inwoners van Rijswijk is mantelzorger. Volgens de Gezondheidsenquête 2016 is 14% van de inwoners van 19 jaar en ouder in Rijswijk mantelzorger, dit zijn ongeveer 5.500 inwoners. Dit percentage is vergelijkbaar met Zuid-Holland West (14%), Haaglanden (12%) en Nederland (14%) (figuur 1).³

Figuur 1. Percentage mantelzorgers (19 jaar en ouder). Rijswijk, Zuid-Holland West, Haaglanden en Nederland, 2016.

^{ns} Niet significant verschillend ten opzichte van Rijswijk.

Eén op de zeven mantelzorgers voelt zich zwaar belast tot overbelast. Het aantal uur dat er per week mantelzorg wordt gegeven loopt uiteen. Door 53% van de mantelzorgers in Rijswijk wordt 5 uur of minder per week besteed aan de mantelzorg, 18% besteedt meer dan 20 uur per week. Ongeveer 850 inwoners in Rijswijk voelen zich tamelijk zwaar belast tot overbelast door de mantelzorg, dit is 15% van de mantelzorgers.¹⁰

⁹ <https://mantelzorg.nl/pagina/voor-mantelzorgers/thema-s/dit-is-mantelzorg>

¹⁰ <https://gezondheidsmonitor.ggdhaaglanden.nl/gemeenten/rijswijk/themas/participatie/mantelzorg-geven/>

4.2.3. Doelstelling

Het doel is mantelzorgers van de gemeente Rijswijk in de periode 2020 tot 2028 te ondersteunen en overbelasting te voorkomen. Dit doel wil de gemeente realiseren door:

- Het percentage geregistreeerde mantelzorgers toe te laten nemen met 5%;
- Het percentage overbelaste mantelzorgers af te laten nemen van 15% naar 8%;
- Het beter in beeld krijgen van jonge mantelzorgers.

4.2.4. Hoe gaat de gemeente Rijswijk het doel realiseren?

Tijdens de Brede Welzijnsbijeenkomst op 31 oktober 2019 was mantelzorg één van de onderwerpen die is besproken. Hieruit is o.a. naar voren gekomen dat:

- Er niet alleen aandacht is voor de zorgvrager maar ook voor de mantelzorger. Dit moet bespreekbaar gemaakt worden met organisaties en instellingen;
- Er ontmoetingen dicht bij huis georganiseerd moeten worden;
- Er verbinding moet komen met scholen;
- Er campagnes moeten komen waarin wordt gestuurd op het herkennen van mantelzorgers;
- De gemeente moet inzetten op herkenning, erkenning en waardering.

Bovenstaande wordt verder uitgewerkt in de uitvoeringsagenda.

4.3 Vrijwillige inzet stimuleren

Elke burger, waaronder ook elke burger van de gemeente Rijswijk, heeft een reden om als vrijwilliger een bijdrage te leveren aan de huidige samenleving. De vrijwilligers dragen bij aan de leefbaarheid en levendigheid van Rijswijk. De vrijwilligers dragen onder meer bij aan het vergroten van onderlinge betrokkenheid en sociale samenhang in Rijswijk. Door het vrijwilligerswerk ontmoeten mensen elkaar en is de kans op sociaal isolement kleiner. De bijdrage van de vrijwilligers is onmisbaar in de gemeente Rijswijk. Vrijwilligers zijn niet weg te denken bij veel instellingen en organisaties. De inzet van vrijwilligers toont aan dat zij zich betrokken voelen bij de samenleving. De Gemeente Rijswijk spreekt in deze nota haar waardering uit voor de

vrijwilligers en wil de Vrijwilligers en vrijwilligersorganisaties beter ondersteunen en stimuleren in het werk dat zij verrichten.

4.3.1. Wat wordt er verstaan onder vrijwilligers en het vrijwilligerswerk

Vrijwilliger

Het is lastig om te spreken van de vrijwilliger. De vrijwilliger bestaat niet. Vrijwilligers zijn zo verschillend dat er niet één vaste omschrijving bestaat van de vrijwilliger.

Voorwaarden vrijwilligerswerk

Over het algemeen gelden de volgende voorwaarden voor vrijwilligerswerk:

- Het werk is in het algemeen belang of in een bepaald maatschappelijk belang;
- Het werk heeft geen winstoogmerk;
- Het werk kost de arbeidsmarkt geen banen en komt niet in de plaats van een betaalde baan.

Vrijwilligerswerk

Vrijwilligerswerk is het geheel van werkzaamheden die uitgevoerd worden door een vrijwilliger. Daarbij gaat het om werk dat onbetaald wordt verricht. Vaak is vrijwilligerswerk gericht op anderen: een maatschappelijk doel, zoals vrijwilligerswerk voor hulpbehoevenden, het milieu of bejaardenzorg. Ook zijn vrijwilligers actief voor een vereniging, zoals bij vrijwilligerswerk bij een voetbalclub het geval is. De meeste mensen die vrijwilligerswerk doen hebben daarnaast een betaalde baan of hebben die gehad. Vrijwilligerswerk wordt in het algemeen hoog gewaardeerd.¹¹ Tegenwoordig wordt de term vrijwilligerswerk minder vaak gebruikt. Men spreekt liever van vrijwillige inzet. De term "vrijwillige inzet" benadrukt dat er ook een eenmalige inzet mogelijk is.

4.3.2. Vrijwilligers in Rijswijk

Uit de Gezondheidsenquête 2016 blijkt dat 22% van de inwoners in Rijswijk vrijwilligerswerk doet, dit zijn ongeveer 8.500 inwoners. Dit percentage is lager dan in Zuid-Holland West (28%), en Nederland (30%) (figuur 1). Eén op de zeven inwoners (15%) heeft belangstelling om vrijwilligerswerk te doen, maar doet dat nu nog niet. Ruim de helft van de vrijwilligers (55%) besteedt 2 uur of meer per week aan het vrijwilligerswerk.²

¹¹ <https://www.ensie.nl/redactie-ensie/vrijwilligerswerk>

Figuur 1. Percentage inwoners (19 jaar en ouder) dat vrijwilligerswerk doet. Rijswijk, Zuid-Holland West, Haaglanden en Nederland, 2016.

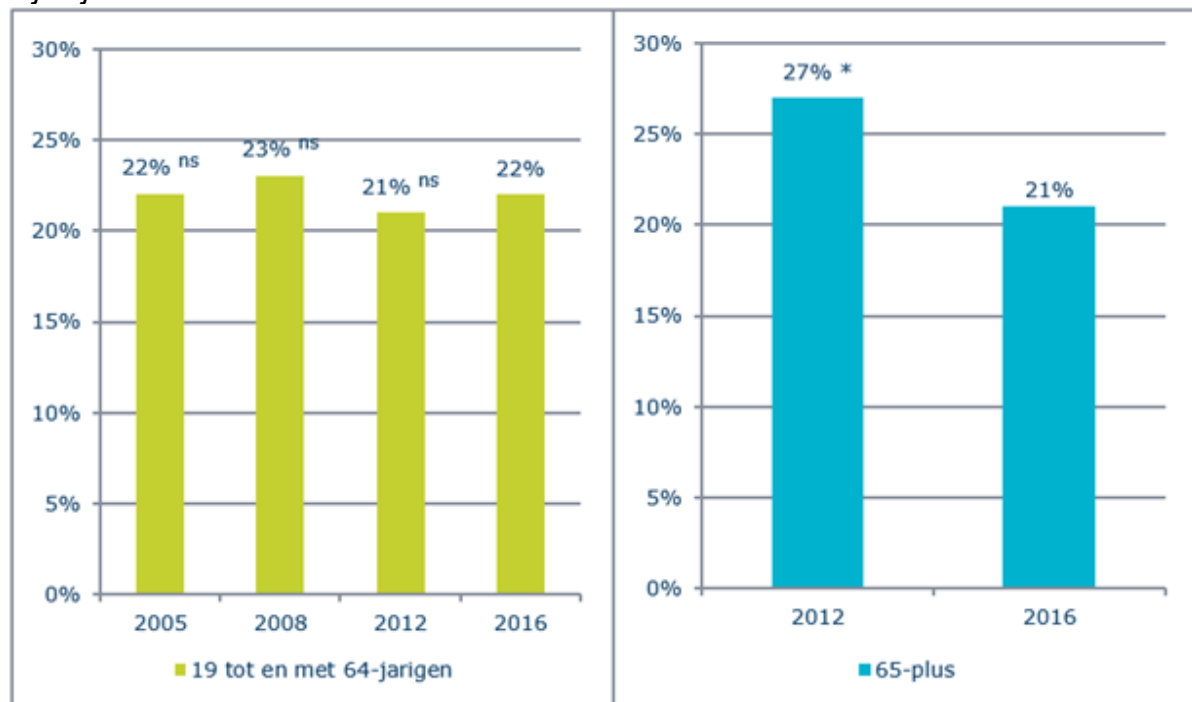

* Significant verschillend ten opzichte van Rijswijk.

ns Niet significant verschillend ten opzichte van Rijswijk.

Bij de volwassenen (19 tot en met 64 jaar) wordt geen trend gezien over de jaren in het percentage vrijwilligers in Rijswijk (figuur 2). Bij de ouderen is het percentage vrijwilligers gedaald van 27% in 2012 naar 21% in 2016.²

Figuur 2. Percentage inwoners dat vrijwilligerswerk doet, naar leeftijd en onderzoeksjaar. Rijswijk 2005-2016.

* Significant verschillend ten opzichte van 2016.

ns Niet significant verschillend ten opzichte van 2016.

Het aandeel vrijwilligers is het hoogst onder 65- tot en met 74-jarigen en hoogopgeleiden
In Haaglanden wordt het hoogste percentage vrijwilligers binnen de leeftijdscategorieën gezien bij 65- tot en met 74-jarigen, bij 85-plussers is het percentage het laagst. Bijna drie op de tien inwoners van autochtone afkomst is vrijwilliger, dit is hoger dan bij inwoners van overig westerse en niet-westerse afkomst. Bij inwoners met een hogere sociaaleconomische status (hoog opleidingsniveau, hoger inkomen) en bij inwoners die geen moeite hebben met rondkomen doet een hoger percentage vrijwilligerswerk in vergelijking met inwoners met een lagere sociaaleconomische status en/of moeite met rondkomen. Bij inwoners die ongehuwd, gescheiden of weduwe/weduwenaar zijn, is een lager percentage vrijwilliger dan bij inwoners die gehuwd zijn of samenwonen met een partner.¹²

4.3.3. Doelstelling

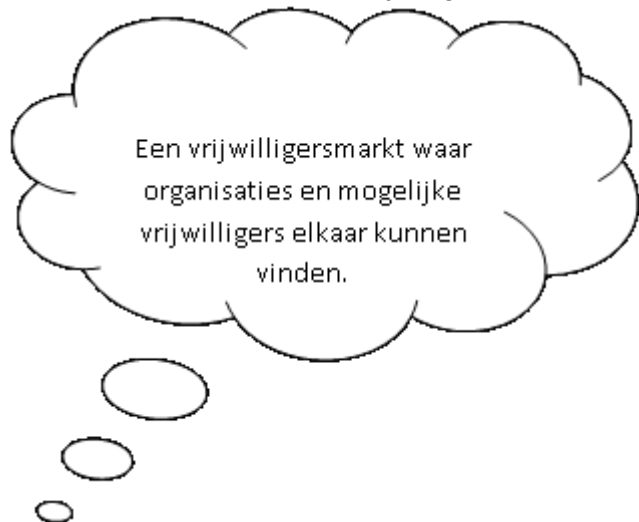
Het doel is om vrijwillige inzet te waarderen en te versterken, door zowel de verenigingen en vrijwilligersorganisaties als de vrijwilligers in hun kracht te zetten in de periode 2020 tot 2028. Dit doel wil de gemeente realiseren door:

- Het percentage inwoners van Rijswijk dat vrijwilligers werk doet van 22% naar 28% te brengen. Dit is dan vergelijkbaar met Zuid-Holland West (28%);
- Het percentage inwoners dat belangstelling heeft om vrijwilligerswerk te doen, maar dat nog niet doet af te laten nemen van 15% naar 7%;
- Het percentage ouderen dat vrijwilligerswerk verricht toe te laten nemen van 21% naar 27%;
- Het verenigingsleven te ondersteunen en faciliteren waar mogelijk.

4.3.4. Hoe gaat de gemeente Rijswijk het doel realiseren?

Tijdens de Brede Welzijnsbijeenkomst op 31 oktober 2019 was vrijwillige inzet één van de onderwerpen dat is besproken. Hieruit is o.a. naar voren gekomen dat:

- Het verenigingsleven versterkt moet worden;
- Vrijwilligers gestimuleerd moeten worden in het verrichten van vrijwilligerswerk;
- De partners moeten samenwerken in het vinden en binden van vrijwilligerswerk en vrijwilligers;
- Het aantrekkelijk maken van vrijwilligerswerk;
- Er campagnes moeten komen waarin wordt gestuurd op nut en noodzaak van vrijwillige inzet;
- De vrijwilliger gewaardeerd moet worden;
- Jongeren gestimuleerd moeten worden voor het doen van vrijwilligerswerk;
- Er een netwerk moet komen van organisatie die werken met vrijwilligers.

Bovenstaande wordt verder uitgewerkt in de uitvoeringsagenda.

¹²

<https://gezondheidsmonitor.ggahaaglanden.nl/gemeenten/rijswijk/themas/participatie/vrijwilligerswerk/>

5 Verbindingen in het Welzijnsveld

De Gemeente Rijswijk staat voor een belangrijke uitdaging. Zoals eerder omschreven is samenwerking met partners noodzakelijk om de doelstellingen te realiseren. Daarom zal er de komende jaren ook flink moeten worden ingezet op verbindingen maken met onder andere zorg, cultuur, sport en maatschappelijke partners.

Zorg

De problematiek van de inwoners wordt complexer en beslaat veelal meerdere leefgebieden. Daardoor doen meer mensen een beroep op zowel zorg, welzijn als de gemeente. Dit vraagt een andere aanpak. Een aanpak waarin verschillende disciplines vertegenwoordigd zijn en waarin het signaleren, doorverwijzen en afstemmen een verantwoordelijkheid is van alle partners

Een goede samenwerking en afstemming zijn belangrijk om de genoemde speerpunten in deze nota te realiseren.

Cultuur

In de Cultuurvisie 2016-2030 'Rijswijk vrij gedacht' is de ambitie opgenomen om kunst en cultuur als een verbindende kracht in te zetten. We willen cultuur en maatschappelijke vraagstukken verder met elkaar verbinden.

Daarin staan we niet alleen. Sinds een aantal jaar is er groeiende belangstelling en bewijs voor de bijdrage van kunst en cultuur op het vergroten van welzijn en de kwaliteit van leven. Movisie, het landelijke kennisinstituut voor een samenhangende aanpak van sociale vraagstukken, geeft ook aan dat de kracht van kunst voor de aanpak van maatschappelijke vraagstukken en kwetsbare groepen groot is. Kunst spreekt de taal van emotie, raakt de harten van mensen en nodigt zo uit tot ander gedrag. En het draagt bij aan individuele ontplooiing, maatschappelijke participatie van kwetsbaren, welbevinden en gezondheid.

¹³Cultuur is dan ook een onmisbare partner in de aanpak van de benoemde pijlers, voornamelijk bij eenzaamheid en mantelzorg. Wij zetten in op het stimuleren van samenwerking tussen de sociale en culturele sector.

Ontmoetingsplekken

Om de genoemde speerpunten te realiseren creëren we laagdrempelige en toegankelijke ontmoetingsplekken in buurten en wijken die aansluiten bij de behoeften van de inwoners. Op deze plekken werken cultuur, zorg, het verenigingsleven en welzijn samen om ontmoeting in de wijk te faciliteren.

Gezondheid en Sport

Bepaalde thema's die in deze nota aan de orde komen hebben samenhang met de nota lokaalgezondheidsbeleid 2019-2022 en de uitvoeringsagenda Gezondheid en Sport in Rijswijk. De aanpak van de pijlers waarbij overlap is met gezondheid en sport, worden dan ook opgepakt in samenhang met de uitgangspunten uit de nota lokaalgezondheidsbeleid 2019-2022 en de uitvoeringsagenda Gezondheid en Sport.

---

¹³ <https://www.movisie.nl/kunst-zorg-welzijn>

6 Financiën

Na de vaststelling van de Brede Welzijnsnota volgt een uitvoeringsagenda. Deze wordt opgesteld met de maatschappelijke partners, inwoners, vrijwilligers, mantelzorgers, cultuur- en zorginstellingen. Met de uitvoeringsagenda wordt er uitvoering gegeven aan de doelstellingen die genoemd zijn in deze nota en wordt er verbinding gemaakt tussen welzijn, zorg en cultuur. In de uitvoeringsagenda worden de uitgaven gespecificeerd.

